

Valsts teritorijas iegūšana un zaudēšana starptautiskajās tiesībās

Dr. iur. Jānis Grasis

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
janis.grasis@rsu.lv*

Kopsavilkums

Autors rakstā aplūko valsts teritorijas iegūšanas un zaudēšanas veidus starptautiskajās tiesībās. Šis jautājums ir kļuvis īpaši aktuāls pēc pēdējiem notikumiem Krimā, kad Krievijas Federācija okupēja šo pussalu un vēlāk to anektēja.

Atslēgvārdi: efektīva okupācija, prettiesiska teritorijas sagrābšana, teritorijas cesija, valsts teritorija.

Jau iepriekšējā “Socrates” numurā autors pievērsās problēmai par valsts teritorijas izmaiņām. Pēc Jura Bojāra sniegtās definīcijas “valsts teritorija ir tā zemeslodes daļa, kura atrodas noteiktas valsts suverenitātē, teritoriālajā virsvadībā un jurisdikcijā un kuru norobežo tās sauszemes, jūras un gaisa robežas. Valsts teritorijā ietilpst sauszeme, iekšējie un teritoriālie ūdeņi, zemes dzīles zem un gaisa telpa virs tiem” [1]. F. Martenss īpaši uzsvēris, ka “teritorija, noteiktas tautas ekskluzīvā teritoriālā virsvadība absolūti nepieciešama valsts pastāvēšanai. Bez tā valsts nevar būt starptautisko tiesību subjekts” [2].

Šajā rakstā autors apkopojis galvenos valsts teritorijas iegūšanas un zaudēšanas veidus starptautiskajās tiesībās:

- 1) teritorijas sagrābšanu militārā ceļā;
- 2) teritorijas iegūšanu noilguma ceļā;
- 3) jaunu teritoriju atklāšanu;
- 4) valsts teritorijas pirkšanu un pārdošanu;
- 5) teritorijas brīvprātīgu cesiju;
- 6) teritorijas pieaugumu;
- 7) teritorijas iegūšanu plebiscīta ceļā.

Latviešu valodā par šiem jautājumiem ir rakstījis J. Bojārs [1, 296–307]; A. Fogelis savā grāmatā šos jautājumus aplūkojis ļoti īsi [3]. Raksta mērķis ir apskatīt teritorijas iegūšanas un zaudēšanas veidus starptautiskajās tiesībās, pievēršot īpašu uzmanību Krimas un Kaļiņingradas jautājumam.

Teritorijas sagrābšana militārā ceļā pasaules vēsturē ir bijis ļoti izplatīts paņēmieni valsts teritorijas iegūšanai. No mūsdienu starptautisko tiesību viedokļa šis paņēmieni var būt gan prettiesisks, gan arī tiesisks. Uzskatāms piemērs prettiesiskai teritorijas sagrābšanai ir Irākas armijas iebrukums Kuveitā 1990. gada 2. augustā. Ar naftas atradnēm bagātās valsts salīdzinoši mazās armijas pretestība tika pārvarēta ātri, un Kuveitas monarhs bija spiests pamest valsti un doties uz Saūda Arābiju. Tā laika Irākas līderis Sadams Huseins paziņoja, ka Irākas armija iebrukusi Kuveitā, lai atbalstītu briestošo sacelšanos pret šīs valsts monarhiju. Pēc Irākas iebrukuma Kuveitā Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Drošības padome noteica ekonomiskās sankcijas pret Irāku un pieņēma virkni rezolūciju, kurās nosodīja Irākas rīcību. 1990. gada 29. novembrī, kad bija izsmelti visi diplomātiskie centieni noregulēt krīzi, ANO Drošības padome 1991. gada 23. februārī noteica kā pēdējo termiņu, līdz kuram Irākas armijai jāpamet Kuveitas teritorija, un atbalstīja jebkuru nepieciešamo līdzekļu izmantošanu starptautisko prasību izpildes veicināšanai [5]. Tikmēr ASV un Lielbritānijas vadītie starptautiskie spēki, nesagaidījuši 1991. gada 23. februārī, jau 1991. gada 17. janvārī sāka Irākas bombardēšanu, un sākās militārā operācija “Tuksneša vētra” [4].

ANO Drošības padome 1991. gada 2. martā pieņēma rezolūciju, kurā tika apstiprināti miera nosacījumi, kas paredzēja tūlītēju karadarbības pārtraukšanu, Kuveitas aneksijas atsaukšanu, Irākas masu iznīcināšanas ieroču arsenāla publiskošanu un ārvalstu gūstekņu atbrīvošanu [6]. Pēc analogijas prettiesiska bija Krievijas Federācijas veiktā Krimas sagrābšana; taču ANO dalībvalsts Krievija izmantoja savas veto tiesības, lai bloķētu ANO Drošības padomes rezolūciju nosodījumam saistībā ar Krimas referendumu par pussalas pievienošanu Krievijai. Rezolūcijas projektu, kurā bija teikts, ka Krimā notikušā referenduma rezultāti nebūs uzskatāmi par spēkā esošiem, atbalstīja 13 no 15 Drošības padomes dalībvalstīm, bet pastāvīgā padomes dalībvalsts Krievija izmantoja savas veto tiesības. Savukārt Ķīna, kurai arī ir veto tiesības, no balsojuma atturējās [7].

Tiesiska teritorijas sagrābšana ar spēku var būt tikai gadījumos, ja spēks pielietots atbilstīgi starptautiskajām tiesībām pašaizsardzības karā, sodot agresoru. Uzskatāms piemērs ir PSRS veiktā Austrumprūsijas sagrābšana pēc Otrā pasaules kara. Krievijas Federācija joprojām ir šīs teritorijas īpašniece [1, 297].

Teritorijas ieguvums noilguma ceļā ir nevienam nepiederošas vai citas valsts teritorijas iegūšana ilgstošas okupācijas ceļā. Starptautisko tiesību grāmatās visbiežāk min Palmas salu lietu [8]. Lietu vienpersonīgi izlēma šķīrējtiesnesis Makss Hubers, kurš noteica, ka sala pieder Nīderlandei. Viņš argumentēja, ka holandieši vairāk nekā 200 gadu īstenoja salā savu jurisdikciju, tādējādi iegūstot to noilguma ceļā.

Šis teritorijas iegūšanas veids šobrīd aktualizējas saistībā ar Kaļiņingradas anklāvu Krievijas Federācijā. Sagrābjot Krimu un mēģinot pretendēt uz citām teritorijām Austrumukrainā, Krievija pārkāpj starptautiskos līgumus par valstu robežu neaizskaramību, un tas dod pamatu atgādināt Krievijai, ka tagadējo Kaļiņingradas apgabalu 1945. gadā Potsdamas konferencē Krievijai uzticēja administrēt vien uz 50 gadiem. Teorētiski Potsdamas konferences lēmumu par Kaļiņingradas statusu varētu pārskatīt šīs konferences dalībnieces – Lielbritānija un ASV. Juridiskais un politiskais pamats ir pietiekams, bet trūkst politiskās gribas [14]. Kopš 1995. gada, kad beidzās Krievijas Federācijas tiesības administrēt Austrumprūsiju, jau pagājuši divdesmit gadi. Diemžēl starpvalstu attiecībās šo jautājumu neviens nav aktualizējis, tāpēc nākotnē varēsim uzskatīt, ka Krievijas Federācija ir ieguvusi šo teritoriju ar noilgumu.

Jaunu teritoriju atklāšana vēsturiski bija vecākā un vissvarīgākā metode jaunu teritoriju iegūšanā. Kopš XVIII gadsimta starptautiskajās tiesībās sāka pieprasīt jaunatklātās teritorijas efektīvu okupāciju. F. Martenss savā grāmatā norādījis, ka “tikai efektīva okupācija okupantam rada zināmas tiesības un uzliek citām valstīm attiecīgus pienākumus” [2, 362].

Teritorijas pirkšana un pārdošana pasaules vēsturē ir bijis pietiekami populārs tiesisks teritorijas iegūšanas veids. Amerikas Savienotās Valstis pagātnē bieži izmantoja naudu jaunu teritoriju ieguvei: ASV no Francijas 1803. gadā nopirka Luiziānas štatu [9], 1819. gadā – Floridu [10], no Krievijas 1867. gadā – Aļasku [11], no Dānijas 1916. gadā – Virdžīnijas salas [12].

Brīvprātīga teritorijas cesija ir vienas valsts teritorijas nodošana citai valstij saskaņā ar starptautisku līgumu. Uzskatāms piemērs tam ir gadījums ar Helgolandes salu, kuru 1890. gadā Anglija samainīja pret līdzīgu Vācijas teritoriju Austrumāfrikā [13].

Teritorijas iegūšana pieauguma rezultātā jeb akrēcija ir vēl viens tiesisks teritorijas iegūšanas veids. Tas notiek, pieaugot jūras vai upes krastam, un uz tā rēķina valsts palielina savu teritoriju. Hamizalas teritorijas lietā šķirējtiesā tika risināts jautājums par 600 akru lielu teritoriju gar Riograndes upi starp Elpaso Meksikā un Teksasu ASV [15]. Šķirējtiesas lēmums nebija ASV labvēlīgs, tāpēc ASV atteicās to pildīt. Vēlāk jau lielākā daļa Hamizalas zemes gabala tika atdota Meksikai ar 1963. gada Hamizalas līgumu [16].

Plebiscīta ceļā iegūta teritorija ir vēl viens veids, kā valsts tiesiski var palielināt savu teritoriju. Pasaules vēsturē var rast daudzus piemērus, kad iedzīvotāju nobalsošanas rezultātā teritorija maina savu valstisko piederību. Pirmais valstsvīrs, kas plaši izmantoja plebiscītu, bija Napoleons. Iekarotajās teritorijās tika rīkoti plebiscīti, un tās tika pievienotas Francijai. Pāvesta pilsēta Aviņona bija pirmā, kas 1790. gadā tika iekļauta Francijas teritorijā [1, 301]. Arī Krimas iedzīvotāji varēja izmantot savas tiesības sarīkot plebiscītu, kas būtu tiesisks veids, kā iekļauties Krievijas Federācijā. Savukārt referendumu, ko sarīkoja Krimas varas iestādes Krievijas Federācijas bruņoto spēku klātbūtnē, pasaules sabiedrība joprojām neatzīst [7].

Secinājumi

Valsts teritorijas iegūšana un zaudēšana starptautiskajās tiesībās var notikt gan tiesiski, gan prettiesiski. Prettiesiska teritorijas sagrābšana Krimā, ko veica Krievijas Federācijas bruņotie spēki, nav uzskatāma par tiesisku teritorijas iegūšanu. Savukārt Kaļiņingradu Krievijas Federācijai bija tiesības pārvaldīt līdz 1995. gadam; tomēr pasaules sabiedrība jau 20 gadu nav mēģinājusi pārskatīt šo jautājumu, tāpēc jāuzskata, ka Kaļiņingradas apgabals nākotnē var palikt Krievijas sastāvā ar noilgumu.

Gain and Loss of State Territory under the International Law

Abstract

The author gives overview of the legal and illegal methods how to acquire and to lose state territory. It is recognised that seizure of the Crimea by military force was illegal during the spring of 2014. The Russian Federation had the rights to manage Kaliningrad till 1995; but as the international community has not expressed any objections concerning Kaliningrad, we could presume that the Russia Federation will own this territory in the future by prescription.

Keywords: territory of the state, effective occupation, illegal seizure of the territory, cession of the territory.

Literatūra

1. Bojārs, J. *Starptautiskās publiskās tiesības*. I sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 295. lpp.
2. Martenss, F. *Mūsdienu civilizēto tautu starptautiskās tiesības*. I sējums. Pēterburga, 1904, 354. lpp.
3. Fogels, A. *Modernās starptautiskās tiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009, 178.–179. lpp.
4. Persijas liča kara vēsture. TVNET/LTV Panorāma, 2003. gada 23. martā. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/310848-persijas_lica_kara_vesture [sk. 30.11.2015.]
5. ANO Drošības padomes 1990. gada 29. novembra rezolūcija Nr. 678. Iegūts no: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement> [sk. 30.11.2015.].
6. ANO Drošības padomes 1991. gada 2. marta rezolūcija Nr. 686. Iegūts no: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/22/IMG/NR059622.pdf?OpenElement> [sk. 30.11.2015.].
7. Krievija bloķē ANO rezolūciju par Krimas referendumu. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/501550-krievija_bloke_ano_rezoluciju_par_krimas_referendumu [sk. 01.12.2015.].
8. The Island of Palmas case (U.S. vs. Netherlands). Tribunal of the Permanent Court of Arbitration 1928. Iegūts no: http://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf [sk. 01.12.2015.].

9. Milestones: 1801–1829. Purchase of Luisiana. Iegūts no: <https://history.state.gov/milestones/1801-1829/louisiana-purchase> [sk. 01.12.2015.].
10. Milestones: 1801–1829. Acquisition of Florida: Treaty of Adams-Onis (1819) and Transcontinental Treaty (1821). Iegūts no: <https://history.state.gov/milestones/1801-1829/florida> [sk. 01.12.2015.].
11. Milestones: 1866–1898. Purchase of Alaska, 1867. Iegūts no: <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/alaska-purchase> [sk. 01.12.2015.].
12. Purchase of the United States Virgin Islands, 1917. Iegūts no: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwi/107293.htm> [sk. 01.12.2015.].
13. Marshall, A. Yokell. The treaty of Helgoland-Zanzibar: the beginning of the end for the Anglo-German friendship? (2010) Iegūts no: <http://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1711&context=masters-theses> [sk. 01.12.2015.].
14. Politologs: Kas atgādina Krievijai, ka Kaļiņingrada tai vairs nepieder? Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/527442-politologs_kas_atgadinās_krievijai_ka_kaliningrada_tai_vairs_nepieder/print [sk. 01.12.2015.].
15. The Chamizal Case (Mexico, United States), 15 June 1911. *Reports of International Arbitral Awards*. Vol. XI, p. 309–347. United Nations, 2006.
16. Chamizal Treaty of 1963. Iegūts no: <http://www.los-paisanos-chamizal.com/about-los-paisanos-de-el-chamizal/chamizal-treaty-of-1963/> [sk. 01.12.2015.].